

I n t e r v j u u

Sünnipäevajuttu keeleteadlasest sillaehitajaga

Raimo Raag, keeleteadlane ja kultuuriloolane, sünd 20. augustil 1953 Torshällas (Rootsi). 1978. aastast Uppsala ülikooli õppejõud, 2001. aastast professor (1982 *dr. phil.* väitekirjaga „Lexical Characteristics in Swedish Estonian”). Uurimisteemad: läänemeresoome keeled, eriti eesti keel; eesti-rootsi keelesuhted; kakskeelsus; väliseestlased. Rohkem kui 400 teadustrükise ja õppematerjali autor, võrgupõhise eesti keele õppe süsteemi rajajaid. Emakeele Seltsi ja välismaiste teadusorganisatsioonide ning toimetuskolleegiumide liige; väliseestluse ja Eesti–Rootsi kultuuri-suhete arendaja. Valgetähe V klassi teenetemärgi omanik (2001).

- **Munamäe ja Läti piiri vahel on Raagi küla. Kas selgitaksid, mil kombel Haanja sai kuningriigiga kokku ning kuidas sina Uppsalasse jõudsid?**

Mu isa Johannes oli võruke, tema esiisad olid Võrumaal pidanud sepa ametit seitse põlve. 1939.–1940. aastal teenis isa Eesti suurtükiväes sundaega ja 1940. aastal sai temast vastutahtsi punaarmeele. Liigse uljuse tõttu sattus ta NKVD huviorbiiti. Ülekuulamistel ähvardati mahalaskmisega ning halvimal juhul päästis ta Saksamaa kallaletung NSV Liidule ja Punaarmee kiire taganemine Eestist. Kuskil Staraja Russa kandis õnnestus isal koos mõne saatusekaaslasega lahingutegevusest kõrvale hoida. Kui rinne oli üle veerenud, asusid nad Eesti poole tagasi vantsima. Liiguti öösiti, päeval varjuti ja puhati. Nad avastas siiski Saksa luurelennuk. Järgnesid aastad Saksa sõjavangis, Saksa politseiüksuses ja Narva rindel nn rebasekutsikana, major Alfons Rebase pataljoni sideüksuse allohvitserina. Seal sai isa haavata, viidi ravile, kus ta värvati langevarjuriks Otto Skorzeny juhitud eriüksusesse, mille väljaõpe

toimus Saksamaal. Väljaõppelaagris avanes eesti poistel võimalus kasutada parajat hetke ja uppuvalt laevalt lahkuda. Kogu rühm asus võltsitud paberiga teele Kopenhaageni suunas. Seal õnnestus neil luua ühendus Taani vastupanuliikumisega. Taanlased andsid Saksa mundrite ja relvade vastu erariided ja võltsitud Taani isikudokumendid. Teeseldes sakslaste alla tulistatud Inglise lendureid, õnnestus eestlastel pääseda Punase Risti transpordiga Rootsi, kuhu nad saabusid mai alguses 1945. Isa oli siis kahekümne viie aastane.

Pärast lühikest põgenikelaagris viibimist sai isa metsatööd, algul Uppsala, hiljem Grythyttani asula lähedal Värmlandi ja Västmanlandi maakonna piiril. Grythyttanis tutvus ta mu emaga. Ema pärineb põlisest Värmlandi rauasulatajate, inseneride, kellategijate ja -parandajate ning rätsepate suguvõsast. Selle vanim teadaolev eellane on ühes 1560. aasta dokumendis kirjas rauasulatusahju omanikuna. Ema-isa abiellusid ja kolisid Torshällasse, kus isa töötas esialgu valamistehases. Torshällas sündisin mina. Varsti kolis pere Stockholmi, kus isast sai hõbeda- ja kullassepp, tal oli oma firma. Mina läksin Stockholmis Eesti Kooli, mille rolli mu kujunemises on võimatu üle hinnata. Seal õppisin eesti keeles lugema, kirjutama, liitma ja lahutama.

Kui ema-isa abielu lõhki läks, kolisin isa juurde Uppsalasse. Seal õppisin gümnaasiumis. Vabal ajal suhtlesin eesti üliõpilastega ja et oma eesti keele oskust turgutada, hakkasin kuulama dotsent Valter Tauli kord nädalas õhtuti toimunud eesti keele loenguid. Hakkasin ka soome-ugri seminaridel käima. Sõjaväe sundaega teenisin ratsaväes Lapimaal, lõpetasin lipnikuna.

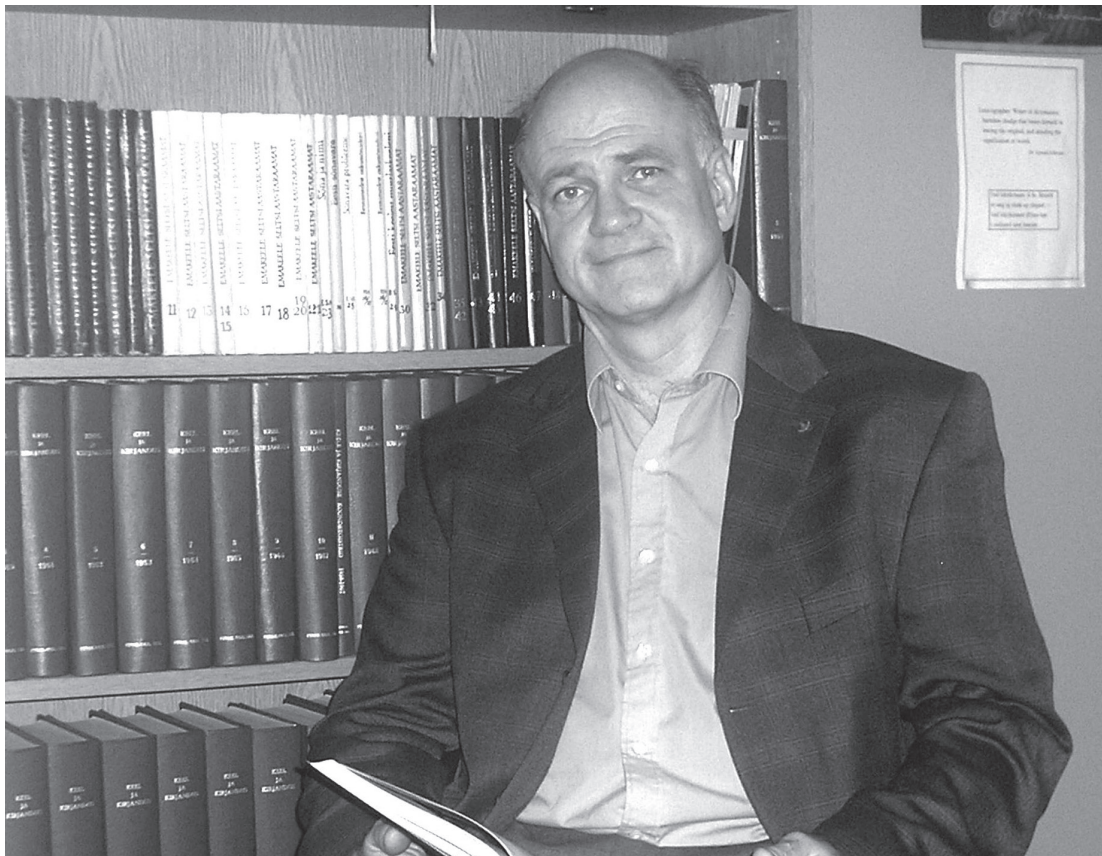
Tulin Uppsalasse tagasi, õppisin ülikoolis fennougristikat, vene filoloogiat ja skandinavistikat. Tahtsin küll õppida ajalugu ja teatrikunsti, aga läks teisiti. Mõni lühike periood välja arvata – näiteks kümnekuuline viibimine Rootsi Instituudi stipendiaadina Keele ja Kirjanduse Instituudis ning Tallinna Pedagoogilises Instituudis 1977. aastal – olen ikka jäänud Uppsalale truuks.

- **Oled vanematelt õpitud vägevalt edasi arendanud ning oma lastele Vaikele ja Hannesele rootsi keele kõrval eesti keele selgeks õpetanud. Kuidas?**

Juba ammu enne abiellumist olin otsustanud, et oma lastele õpetan kindlasti eesti keelt, nii hästi või halvasti, kui suudan.

1971. aastal käisin esimest korda Tallinnas. Kohtasin Virvet, algas kirj vahetus. Kohtusime kord aastas mu suvistel Tallinna-reisidel,

Foto: Virve Raag

tihedamini polnud tollal võimalik. 1977. aasta lõpus abiellusime, aga Eestist lubati Virvel lahkuda alles poolteist aastat hiljem. Lapsed sündisid 1983 (Vaike) ja 1986 (Hannes). Meie kodu oli ja on eestikeelne.

Vaike ja Hannese rootsi keele pärast me Virvega erilist muret ei tundnud. Selle õppisid nad oma rootsi mängukaaslastelt ja hiljem koolis. Pisut aitasime neid koolitöödega, aga ikka eesti keeles, et nad oleksid vähemalt kuulnud mõisteid nagu „liitmine”, „lahutamine”, „Golfi hoovus” ja „Ameerika Ühendriikide kodusõda”. Rootsi keeles kõlavad need ju teisiti.

Et harjutada lapsi eestikeelse tekstiga, lugesime koos raamatuid. Isegi Astrid Lindgreni raamatuid lugesime eestikeelses tõlkes: ühe lehekülje luges laps mulle ette, teise mina temale – ja nii vaheldumisi, kuni raamat sai läbi. Mõne rootsi lasteraamatu tõlkisin eesti keelde käigu pealt, lapse kõrval voodis.

- **Valdad vabalt emakeelt rootsit ja isakeelt eetit ning oled seetõttu ka tõlgitööd teinud. Mõni sõna sellest?**

Olen sattunud mitmesse põnevasse ja õpetlikku seosesse: viibinud kahe peaministri kohtumise juures, võtnud osa kahe kindlustusseltsi juhtide

nõupidamistest, külasthanud ühe Eesti maakonna ja ühe Rootsi kommuuni kõiki veepuhastusjaamu ning koos eesti ja rootsi töömeestega isegi mööda kanalisatsioonitrasse roninud.

- **Oled vaimustusega rääkinud ruunikividest, Gotlandi „öislaritest” ja Carl von Linnést. Missugust osa Rootsist, selle ajaloost pead endale kõige lähedasemaks?**

Eks ikka ema suguvõsa kodukanti Grythyttanit ja selle ümbrust. Lapsena olin palju vanaema-vanaisa ning tädi-tädimehe juures Grythyttanis, eriti enne kooli; hiljem koolivaheaegadel. Sealsed sügavad metsad, järved, jõed ja kaljused mäed on minu jaoks erilised.

Elasin lapsena pikalt Stockholmis, seejärel Uppsalas. Suurema osa elust olengi Uppsalas veetnud. Siin on mu töö, väga hea raamatukogu ja head töötingimused. Aga maastik on igavavõitu. Kui poleks pisiteid, mida mööda rattaga vändata, ega ruunikive (ka neid, mille kiri mainib Eestit või mõnda Eesti osa), kirikuid ja mõisaid (millel peaaegu alati seos Eestiga), siis oleks olukord minu jaoks üpris kurblik. Uppsalat päris südamesse võtta pole ma senini suutnud.

Südamelähedane on Ojamaa, kus koolipoisina mürasin neli suve saare kirdenurgas eesti laste suvekodus Kyllaj külakese lähedal (oletatavasti tuleneb külanimi eesti sõnast „küla”). Omapärase loodusega on ka Põhja-Rootsi oma lõputute metsade, arvukate jõgede, mägede ja tundramaastikuga. Kroonus olles sai selle kandiga põhjalikult tutvust tehtud, igal aastaajal ja igasuguse ilmaga, ka vabal ajal. Tollased elamused püsivad meeles.

- **Uppsala professorikabineti kõrval oled samavõrra kodus eesti keele instituudis Tallinnas ja Tartu ülikooli sammaste taga. Milles näed oma missiooni Rootsi ja Eesti vahel?**

Olen, jah, kahepaikne inimloom. Eesti keelt õpetan 1978. aasta kevadsemestrist, teadlasena uurin Eesti ja Rootsi keele- ja kultuurisuhteid läbi aegade (üritades neid suhteid edendada). See on lausa kirm. Virve on öelnud, et mul olevat erakordne anne näha Eesti ja Rootsi seoseid seal, kust ükski normaalne hing ei läheks neid otsimagi.

Mõnda olen sellest vallast ka avaldanud, aga palju on veel pooleli. Õppejõuna pean eelkõige hoolt kandma eesti keele õpetuse eest. Teadustöö on olude sunnil tagaplaanil, pikaks süvenemiseks pole aega. Süda jookseb küll verd, aga tuleb leppida.

- **Sinu elukogemusse kuuluvad ilmselt oma silmaga nähtud ja kõrvaga kuulnud Valter Tauli, Marie Under, Artur Adson, Karl Ristikivi. Mida nad sulle tähendavad?**

Underit-Adsonit olen korra näinud Stockholmis ühel eesti üritusel, samuti Ristikivi. Underit lugesin gümnaasiumipõlves usinasti, samuti Adsoni mälestusi, aga ma ei või öelda, et nad oleksid mulle midagi erilist tähendanud. Ristikivi romaanidega on pisut teisiti, neid loen seniajani meeeldi, eriti ajaloolisi. On hea meel, et üks Virve ja minu kunagisi üliõpilasi on võtnud rootsi keelde tõlkida „Hingede öö”. Loodetavasti leiab ta ka kirjastaja.

Valter Tauli oli mu esimene ülikooli õppejõud. Tema kaudu avanes mulle uus maailm. Ta oli teadusele täiesti andunud. Teaduse ees oli ta sada üks protsenti aus, moeröögatustega kaasa ei läinud, vaid jäi iseendaks. Tema eeskujuks oli Otto Jespersen, kelle töid Tauli luges juba enne Rootsi põgenemist.

Millegipärast suhtus Tauli minusse väga hästi. Ergutas ja toetas. Ta käis igal reede hommikul ülikooli raamatukogus teaduslikku uudiskirjandust ja ajakirju lugemas. Kutsus mindki; näitas, et see ajakiri on „Language”, see on tippklass. Mõni teine ajakiri oli jälle vähem tähtis, kolmas ei kõlvanud kuhugi. Kuigi meie vanusevahe oli suur, Tauli oli sündinud 1907, saime tema ja proua Selma Tauliga hästi läbi.

Teistest eeskujudest nimetaksin esimesena norra-ameerika lingvisti Einar Haugenit, kes õpetas keerulistest asjadest lihtsalt rääkima.

- **Oled mitmel moel seisnud eesti keele eest Rootsis. Kas seletaksid, kuidas eesti keel Uppsala ülikooli alles jäi ning mis on saanud eesti keelele vähemuskeele staatuse taotlemisest?**

Varem õpetati eesti keelt kolmes Rootsi ülikoolis: Uppsalas, Stockholmis ja Lundis. Rootsi kontekstis on see pisike aine ja aeg-ajalt – umbes iga kümne aasta järel – ihutakse eesti ja teiste nn pisikeelte peale hammast. Põhjenduseks enamasti vähene üliõpilaste arv ja raha kokkuhoiu vajadus.

Sajandivahetuse järel oli kriis jälle käes. Kõigepealt külmutati eesti keele õpetus Lundis, paar aastat hiljem Stockholmis. Viimase otsuse tegid Kesk-Rootsi rektorid. Sama saatus ootas ka Uppsalat. Kui uudis sellest minuni jõudis, otsustasin teha seda, mida ma muidu kunagi ei tihkaks: panna mängu kõik oma tuttavad ja tuttavate tuttavad nii Eestis kui ka Rootsis. Tulemuseks oli protestide laviin eesti keele kaitseks. Kui Eesti polnuks iseseisev, oleksid sealsed väga mõjukad protestid

muidugi jäänud tulemata. Eesti keel jäi Uppsalasse alles. Veel enam, nüüdseks on Rootsi valitsus teinud Uppsala ülikoolile kohustuseks õpetada (mõne muu keele hulgas) eesti keelt. Riigi antud kohustus tähendab aga ka lisaraha.

Oleks häbiväärne, kui üheski Rootsi ülikoolis ei õpetataks üht lähimat naaberkeelt, mille akadeemilisel õppel kuningriigis on enam kui sajandipikkune ajalugu, viimase nelja aastakümne vältel on eesti keelt õppinud paar tuhat üliõpilast ja on kaitstud üheksa doktoriväitekirja (kaitsmise järjekorras Raimo Raag, Tiina Söderman, Peep Nemvalts, Virve Raag, Leelo Keevallik, Kirsi Höglund Uppsalas, Valter Tauli, Valev Uibopuu ja Aarand Roos Lundis). Ma ei liialda, väites, et Rootsi panus eesti keeleteadusesse pole tühine.

Eesti keelele ametliku vähemuskeele seisundi taotluse taga on püüe keele seisundit tugevdada. Ametlik staatus tähendab palju: võimalust koolitada eesti keele õpetajaid ja tõlke-tõlkijaid, eesti keele uurimist ja hoolet ja nii edasi, ka näiteks nõuda eakatele eestlastele eestikeelset teenindust. Siht jäi saavutamata, kuigi eesti keel vastas kõikidele nõudmistele, mis Rootsi Riigipäeva raportis on kirjas ja mida võeti arvesse, kui 2000. aastal kuulutati rootsisoomi, saami, romi, jidiši ja meä keel Rootsi vähemuskeelteks. Jäime Rootsi Eestlaste Liiduga oma taotlusega hiljaks, oleksime pidanud alustama tunduvalt varem, siis kui Rootsi keeleseadust 2009. aastal alles ette valmistati. Siis oleksid võimalused asjade käiku mõjutada olnud tunduvalt suuremad. Et Rootsi valitsusel puudub poliitiline tahe vähemuskeelte nimistut täiendada, pole vist suurt mõtet müüri edasi kratsida.

- **Oled Rootsi keeleteadlane, aga suurem osa su tööst on pühendatud eesti keelele. Missuguseid teemasid oled käsitlenud?**

Olen uurinud eesti ja rootsi keele kontakte, rootsieesti keelt, eesti kirjakeele ja eesti keelehoolde ajalugu, eesti keele sõnavara ja sõnamoodustust, Eesti keelepoliitikat. Lisaks eestlaste väljarännet, eriti Rootsi; Eesti–Rootsi kultuurisuhteid läbi aegade. Natuke olen kätt proovinud sõnaraamatutega: uudissõnade sõnastik, sõjanduse sõnaraamat, rootsi–eesti sõnaraamat ja veel mõni pisem sõnastik. See töö on hästi meelepärane ja seda tahaks veelgi teha.

- **Konkreetsemalt. Miks ja kuidas sündis „Talurahva keelest riigikeeleks”?**

See raamat, õigemini selle rootsikeelne algupärane, kasvas välja mu loengumärkmetest. Olen 1980ndate keskpaigast regulaarselt lugenud kursust eesti keelehoolest. Keelehoole on väga olulisel määral kujundanud eesti kirjakeelt, selle tundmine vastab väga paljudele küsimustele, mis mitte-eestlasest õppijal tekivad. Hiljem kirjutasin loengumärkmed raamatuks. Aastal 2008 ilmus Tartus eesti versioon, mis on rootsikeelsest lühem ja veidi teise nurga alt esitatud. Valmimas on ingliskeelne väljaanne.

- **Mõni sõna sellestki, kuidas valmis Andrus Saareste „Eesti keele mõistelise sõnaraamatu” indeks?**

Indeksi koostas mu isa Valter Taulilt saadud põhimõtete järgi. Isa käis pärast tööd ja nädalalõputi ülikooli ainsal kaardiperforaatoril sõnaraamatu kõiki rasvases kirjas märksõnu ja tähtsamaid sulgudes toodud variante perfokaartidele kandmas, muidugi koos viitega sõna esinemiskõitele ja -veerule. Õhtul kontrollis ta kodus köögilaua taga, kas kõik sõnad said õigesti kirjutatud. Aitasin tal seda teha. See oli jube töö, sest perforaatori kiri koosnes tuhmidest ja hõredatest täpiketest. Vigaste sõnavormide või viidetega kaardid kirjutas isa järgmisel päeval ümber. Neid kogunes igal õhtul paarikümne ringis.

Seadsime kõik kaardid tähestiku järjekorda; neid oli, kui õigesti mäletan, 132 000. Lõpuks viisid isa ja õppetooli professor Bo Wickman kaardikastid autoga Stockholmi trükikotta. Seal juhtus äpardus, kellelgi õnnestus kastid maha pillata, nii et kaardid läksid segamini. Sortimistöo tuli uuesti teha.

Pärast lugesin korrektuuri. Olen arvatavasti ainus inimene maailmas, kes on Saareste sõnaraamatu indeksi algusest lõpuni kolm korda läbi lugenud.

- **Keeleuurimise kõrval oled eesti keelt õpetanud. Sul on või on olnud õpilasi Indiast Ameerikani. Kuidas see on võimalik?**

Eks ikka tänu võrgupõhisele õppele. Seitse aastat tagasi läksime sellele üle. Üks põhjusi oli, et eesti keele huvilisi oli mööda Rootsit laiali, aga vähestel oli võimalik kolida Uppsalasse. Oli ju eesti keele õpe Lundis ja Stockholmis lõpetatud.

Üleminek võrgupõhisele õppele oli täistabamus. Õppijaid tuli mitte ainult Rootsist, vaid mujalt riikidestki, ka Eestist. Eriti palju on

olnud sakslasi, kuigi õppekeel (bakalaureuse tasemel) on rootsi keel; eesti keel tuleb mängu magistriõppes. Nii et eesti keelele ei või enam üliõpilaste vähesust ette heita.

Võrgupõhisus toob muidki eeliseid. Loengud on helifailidel, mida tudeng võib vajaduse korral korduvalt kuulata, kohast ja ajast sõltumata. Harjutuste arvu oleme suurendanud. Ka neid võib teha lõpmatuseni; samuti igal ajal ja ükskõik kus. Seetõttu võib õppejõud kasutada vabanenud aega üliõpilastega individuaalseks suhtluseks: saab vastata küsimustele, tugevamatele pakkuda lisaseletusi ja -materjali, nõrgemaid toetada. Võrgupõhise kursuse selgrooks on kord nädalas reaalses toimuvad kohtumised võrgus, nendest osavõtt on kohustuslik. Siis saab harjutada hääldust ja vestlust. Kõike seda olen kirjeldanud Oma Keeles nr 1, 2012.

Võrgukursustel on üks halb külg: üliõpilasi enam füüsiliselt ei kohta. Sellest tunnen küll vahel puudust. Aga eelised kaaluvad puuduse kuhjaga üles.

Eesti keele edukatest võrgukursustest on saanud eeskuju teistele keeleainetele. Isegi rektor tavatses meid teiste ees kiita ja eeskujuks tuua. Seoses sellega on eesti keele seisund Uppsala ülikoolis praegu küll tugevam kui kunagi varem.

- **Eesti keele kõrvale on mahtunud ka teisi soome-ugri keeli. Miks need sind on huvitanud ja mida oled nendega seoses teinud?**

Teiste soome-ugri keeltega olen tegelenud vähe. Üliõpilasena õppisin soome keelt (see oli tol ajal eesti keele õppijaile kohustuslik) ning käisin mari ja mansi keele kursusel. Viimastega tutvumine jäi pinnapealseks. Mari keele õpetusest sain küll ühe võimaliku eesti-mari etümoloogia idee; artikliks on see seni jäänud kirjutamata. Doktorantuuri ajal õppisin kohustuslike ainetena põhjasaami ja ungari keelt. Rohkem huvi pärast olen tegelenud liivi keelega, peamiselt rootsi ja saksa laensõnu uurides.

- **Moodustate Virvega keeleteadlaste pere. Mida selline lähedus on andnud tööle, mida perele? Mida võtnud?**

Eks sellel ole oma head ja vead. Viga on vahest see, et tööprobleemid tulevad koju kaasa. Teisest küljest on see, et võib kodus söögilaua ääres või õhtul elutoa diivanil ja tugitoolis vajaduse korral tööasju arutada, jälle hea. Et meil on ühine eriala, on vastastikune mõistmine täielik.

Kui lapsed olid väikesed, siis võimaldas töötamine ühes ja samas kohas meil vaheldumisi laste järele vaadata. Kui ühel lõppes loeng, tuli

ta kiiresti koju, et teiselt n-ö valvekord üle võtta. Selline edasi-tagasi siblimine oli küll väsitav, aga teisiti poleks olnud võimalik. Tahtsime ju lastega võimalikult palju koos olla, juba eesti keele tõttu. Teisi samas eas eesti lapsi tol ajal Uppsalas eriti ei olnud.

- **Tean, et oskad leiba küpsetada ja küpsetadki. Sinu lemmikud Rootsi köögis? Eesti omas? *Surströmming*?**

Surströmming'ud ehk hapud silgud mu lemmikute hulka ei kuulu. Nende lehk on kirjeldamatu. Olen neid vaid korra-paar söönud ning ega iga rootslane neid ka suu sisse võta. See on rohkem Põhja-Rootsi inimeste eripära.

Rootsipärastest roogadest eelistan lihtlabast praetud searibi sibulasousti ja keedukartuliga. Väga maitseb ka *råraka* ehk *raggmunk*. See on toorelt riivitud ja krõbedaks praetud kartulipannkook, mida tavaliselt süüakse mõne lihatoidu lisandina ja pohlamoosiga. Sobivad erinevad maksaroad. Magustoitudest eelistan kindlalt jõhvikamahlast roosamannat ja rabarberikisselli. Esimese nimi Rootsis on *klappgröt*, sõnasõnalises tõlkes „klopp-puder”.

Eesti köögi lemmikute hulgas on kohupiimatooted (kindlasti kohukesed ja kohupiimataskud), rosolje ja sült. Sünnipäevakringel – suu hakkab vett jooksuma.

- **Juubeli eel jõudsid tagasi Ruhnust. Kas meenutaksid oma sünnipäeva kakskümmend kaks aastat tagasi?**

20. augustil 1991. aastal olime Virve, Vaike ja Hannesega parajasti jõudnud Eestist koju. Uus õppeaasta oli algamas ja me lihtsalt pidime kõige põnevamal ajal Eestist koju sõitma. Jälgisime aga ärevalt-närviliselt sündmusi. Raadio ja televiisor olid hommikust õhtuni lahti. Kui Eesti Vabariigi Ülemnõukogu veidi enne keskööd võttis vastu otsuse Eesti riikliku iseseisvuse kohta, oli rõõm muidugi suur. Ometi! Samas aga piinas südant mure: mis suur naaber nüüd küll ette võtab. Vilniuse ja Riia sündmused olid teravalt meeles. Mõni minut hiljem helises telefon, helistajaks Eesti esindaja Stockholmis Margus Laidre: „Raimo, võin sulle teatada, et Eesti on kuulutanud end iseseisvaks riigiks.” Vastasin: „Aitäh, Margus, see oli parim sünnipäevakink, mida ma eales oleksin võinud saada!” Mul on ainult südamest kahju, et isal ja ämmal ei jätkunud elupäevi, et seda päeva oma silmaga näha.

Usutlenud *Jüri Valge*